

Utvärdering av den virtuella scenografin i operorna *Fedra* och *Fedra och odjuret*

Rapport för Centrum för Opera och Teknik
2005-05-20

Jenny Sundén
jenny81@kth.se

Innehåll

1. Inledning 3

2. Uppsättningarna 3

Fedra

Fedra och odjuret

Scenografi

Interaktivitet

3. Studiens genomförande 5

Definition

Utformning av frågeformulär

4. Publikintervjuer 6

Fedra

Fedra och odjuret

5. Inskickat material 12

6. Sångarna 13

7. Diskussion 16

Bilagor 17

Fotografierna i rapporten är tagna av Linn Sandholm.

1. Inledning

Denna studie har genomförts på uppdrag av Centrum för Opera och Teknik. Centrum för Opera och Teknik är ett samarbete mellan Operahögskolan (OH) och Kungliga Tekniska Högskolan (KTH). Det inrättades av rektorerna vid OH och KTH år 2002 efter beslutet om att OH skulle flytta till lokaler på KTH:s campus hösten 2003. Syftet med initiativet var att skapa ett forum som kunde initiera och driva utbildnings- och forskningsverksamhet i gränslandet mellan opera och teknik.

Centrets verksamhet har hittills bedrivits inom två fokusområden; *Sångröst* och *Scenisk framställning och gestaltningsteknik*. Inom det senare området erhöll centret år 2004 ett projektanslag från Stiftelsen framtidens kultur för att, i samarbete med Folkoperan, utforska hur virtuell scenografi och interaktivitet kan användas för att stödja och utveckla berättandet i operaföreställningar. Experimenten utfördes i samband med Folkoperans produktion av Jean-Philippe Rameaus opera *Hippolyte et Aricie*, som uppfördes under titeln *Fedra* under vårsäsongen 2005 och som en omarbetad skolföreställning under titeln *Fedra och odjuret*.

2. Uppsättningarna

Fedra

Under våren 2005 (26 februari till 10 april) satte Folkoperan upp *Fedra* i regi av Claes Fellbom.

”Jean-Philippe Rameaus opera *Hippolyte et Aricie* bygger på den klassiska tragedin om Fedra som förälskar sig i sin styvson och försöker förföra honom när hennes make är ute i krig. I verket finns, liksom i alla stora tragedier, de oundgängliga inslagen passion, hat, missförstånd och död. I dag skrivs de stora tragedierna däremot i kvälls- och veckopressen. Varje dag. I Claes Fellboms regi tar Folkoperan ett nutidsperspektiv på Rameaus opera och kallar den helt enkelt för: *Fedra*.”¹

Fedra och odjuret

Parallellt med *Fedra* spelades mellan den 8 mars och den 16 april 2005 också *Fedra och odjuret*, en barockopera för barn mellan 7 och 12 år. I *Fedra och odjuret* har handlingen bearbetats av regissören Ellen Trømborg:

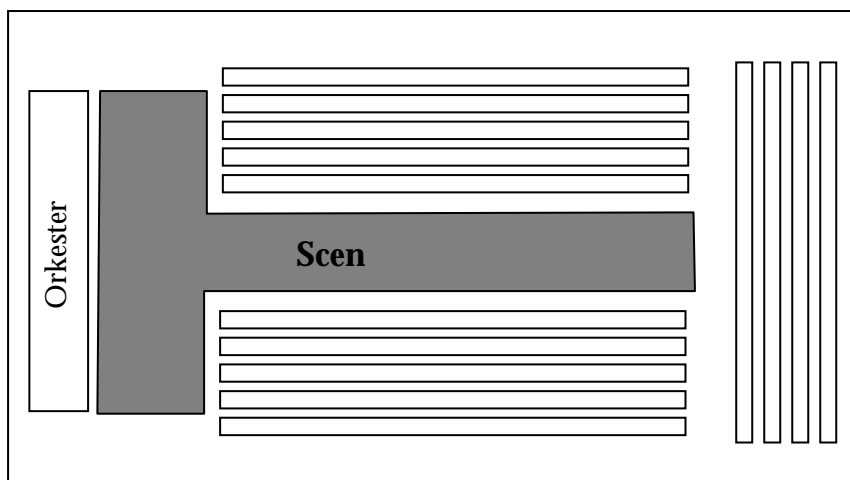
¹ Citat från Folkoperans webbsidor, <http://www.folkoperan.se/index.php?view=arkiv&id=42> (2005-05-08)

”Hippolytos pappa Tesevs är konung och gift med Fedra. Fedra blir förgiftad och föder ett elakt Odjur. När konungen är ute i kriget blir det svårt för Hippolytos och hans vän prinsessan Aricia. Aricia, som Hippolytos tycker så mycket om, kläs i trasor och tvingas städa hela slottet. De lovar att hjälpa varandra och kämpa tillsammans mot det onda.”²

Scenografi

”Scenografin i föreställningen tas fram med hjälp av modern medieteknik som för in oväntade element i föreställningen och förflyttar publiken långt utanför scenrummets ramar. Den virtuella delen i form av projektioner och interaktivitet är resultatet av ett konstnärligt och tvärvetenskapligt samarbetsprojekt mellan Centrum för Opera och Teknik – ett samarbete mellan Kungliga Tekniska Högskolan (KTH) och Operahögskolan – och Folkoperan, med stöd av Stiftelsen Framtidens Kultur.”³

Föreställningarna genomfördes i en teatersalong, där den traditionella scenen ersatts med en T-formad scen, som sträckte sig som en ”catwalk” ut bland publiken. Publiken satt på båda sidor om scenen och vid dess kortända. Orkestern var placerad bakom scenen.

Scenografin bestod enbart av projektioner. Bilder projicerades på väggen bakom orkestern, på tre stora dukar i bredd på salongens långsidor och på en duk i taket mitt över scenen. Samma bilder projicerades på båda långväggarna så att publiken på båda sidor om scenen såg samma sak. Långväggarnas tre skärmar kunde dock samtidigt visa olika bilder.

De bilder som visades var av fyra olika huvudtyper:

1. Förinspelade bilder och videosekvenser, oftast av stämningsskapande typ men även, i *Fedra och odjuret*, i form av en parallellberättelse.
2. Realtidsvideo, filmad av kameraförsedda körmedlemmar på scen. I vissa situationer frystes projektionerna till stillbilder.
3. Datormanipulerad realtidsvideo, där bilderna från scenkamerorna filtrerades, förändrades och förvrängdes för att uppnå speciella effekter.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

4. En kombination av förinspelade illustrationer och datormanipulerad video. Signalen från en fast videokamera analyserades av ett kontur- och rörelseigenkänningsprogram och en abstraherad realtidsbild av aktörerna på scenen mixades med förinspelade bilder.

Interaktivitet

Enligt de ursprungliga planerna skulle föreställningen och scenografin även inkludera publikinteraktion. På grund av tekniska och dramaturgiska hänsyn reducerades interaktiviteten till slutscenen i *Fedra* och *odjuret*, där publiken fick delta i kampen mellan Hippolytos och *odjuret*. En ljusslinga, som var kopplad till hjältens ljussvärd (av "StarWars"-typ) hade lagts ut mellan bänkraderna. Åskådarna laddade svärdet med energi genom att ropa en inövad ramsa och samtidigt lyfta ljusslingan, som då – tillsammans med svärdet – började lysa.

3. Studiens genomförande

I anslutning till föreställningen *Fedra* har intervjuer utförts med slumpvis utvalda personer ur publiken. Jag har försökt att välja både kvinnor och män, i olika åldrar. Intervjuerna genomfördes på olika veckodagar och både i början och i slutet av spelperioden för att i möjligaste mån få ett representativt urval. Urvalet av de barn jag intervjuade i samband med *Fedra och odjuret* gjordes i de flesta fall av den ansvariga läraren från klassen. Jag har dock sett till att få intervjua några barn från varje årskurs och även några som såg den offentliga föreställningen.

Intervjuerna var halvstrukturerade och av praktiska skäl ganska korta – publikfrågorna ställdes oftast i kön till garderoben efter föreställningens slut. Då respondenternas svar har varit oklara eller kortfattade har jag ställt följdfrågor på samma frågetema. Frågeformulärens utformning finns närmare beskriven i avsnitten nedan. Undersökningen är av kvalitativ typ, dock har jag valt att presentera resultatet av vissa av frågorna i diagramform (se avsnittet Publikintervjuer). 27 personer ur *Fedras* publik intervjuades. 29 barn ur *Fedra och odjurets* publik tillfrågades.

Övrigt insamlat material till utvärderingen av *Fedra och odjuret* är brev som en skolklass skickat in till Folkoperan och som jag har fått tillgång till via marknadschefen på Folkoperan. Utöver detta har jag intervjuat elva sångare i *Fedra*. Dessa intervjuer genomfördes mot slutet av spelperioden i samband med sångarnas sminkning.

Definition

Den virtuella scenografin i *Fedra* kan beskrivas på många olika sätt. Man kan tala om projektioner på väggarna, skärmar eller dukar med projicerade bilder, virtuell scenografi etc. För att göra det enkelt för respondenterna, både barn och vuxna, valde jag att använda termen *bilderna på väggarna* i alla intervjuer. Jag tror att denna term upplevs som enkel och neutral för både barn och vuxna.

Utformning av frågeformulär

Frågeformulären utformades av mig i samråd med Nils Enlund och Leif Handberg på avdelningen för Medieteknik och Grafisk Teknik på KTH. Innan utvärderingen påbörjades har de också granskats av marknadschefen på Folkoperan, Anna-Karin Brazee. Syftet med frågorna var först och främst att ta reda på hur bilderna på väggarna påverkade publikens upplevelse av föreställningen – om de tillförde något till berättelsen eller var distraherande i upplevelsen av resten av föreställningen. Frågornas syfte var också att få en bild av hur många som kände till dess existens innan föreställningen och om de som går ofta respektive sällan på opera uppfattar bilderna på olika sätt. Ungefär samma tankegångar låg till utgångspunkt även för frågeformulären riktade till barnen och sångarna. I frågeformuläret riktat till barn har frågorna utformats på ett lite annat sätt i samråd med en fritidspedagog, dessutom ställs en fråga om det interaktiva inslaget med odjuret. Frågorna till sångarna hade dessutom som syfte att utreda upplevelsen av att sjunga i en föreställning med denna typ av scenografi och deras villighet att göra det igen. De tre intervjuformulären återfinns i Bilaga 1.

4. Publikintervjuer

Resultatet av intervjuerna sammanfattas här med respektive fråga som rubrik i samma ordning som de ställdes.

Fedra

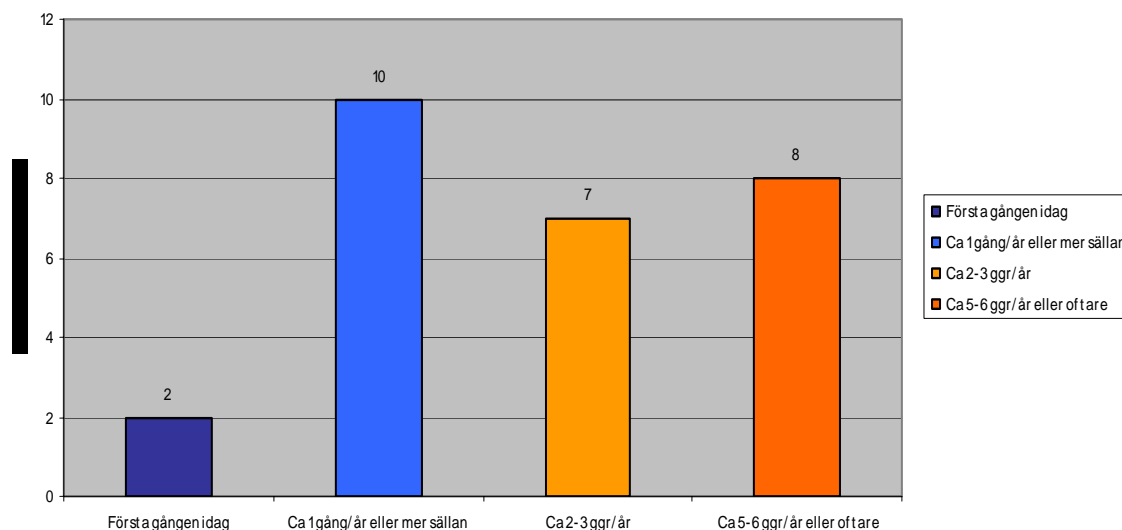
Om urvalet

15 kvinnor och 12 män ur Fedras publik har intervjuats. Kvinnorna som intervjuats är i åldrarna 19-77 år, männen är 23-77 år gamla. Drygt hälften av respondenterna har varit på opera 2-3 eller fler gånger per år. (Se figur 1 för exakt fördelning). I studien har jag valt att kategorisera dessa som *vana* operabesökare. Övriga besökare, de som var på opera första gången eller går på opera en gång per år eller mer sällan, har jag valt att kategorisera som *ovana* besökare. Majoriteten av dem jag intervjuat kan alltså klassas som vana operabesökare.

I gruppen ovana besökare är alla utom ett fåtal i åldrarna 30-50 år. Däremot är gruppen med vana besökare mer blandad åldersmässigt, som spänner från 19 till 77 år. Drygt hälften av dem är i åldrarna 51-77 år.

Hur ofta går du på opera?

Figur 1. Hur ofta går respondenterna på opera? De orangefärgade staplarna (till höger) representerar vana operabesökare.

Vad tycker du var det bästa med föreställningen?

1. Scenografin, scenupplägget och "det runtomkring"
2. Musiken
3. Helheten
3. Sången
4. Kombinationen av gammalt och nytt - överföringen till modern tid

Syftet med frågan var att få ett spontant svar på vad publiken tyckte var det bästa med föreställningen, innan de förstätt att de är bilderna på väggarna som utvärderingen avser.

Frågan var tänkt att vara enkel att svara på och på det sättet fungera som uppvärmning. Många tyckte dock att det var svårt att säga vad som var *bäst*, men de flesta nämnde någon eller några delar ur föreställningen som de gillade utan alltför lång betänketid.

En av fyra gånger (25 %) var det scenupplägget, scenografin eller "det runtomkring" som respondenterna nämnde som det bästa med föreställningen. I den här kategorin har jag också valt att inkludera kommentarer om ljuset, de visuella idéerna, "de nya tekniska lösningarna" och en rolig och intressant form. Lite färre gånger, en av fem gånger (ca 20 %), nämndes musiken eller orkestern som det bästa med föreställningen. Efter scenografin och musiken ansåg respondenterna att helheten (ca 16 %) och sången (ca 16 %) var det bästa. Andra delar eller aspekter av föreställningen som nämndes var kombinationen av nutid och antik saga, kombinationen av gammal musik och ny text, den skickliga överföringen till vår tid, regin, kärleksintrigen, det höga tempot, närheten och karaktärerna.

Två intressanta skillnader kunde urskiljas i hur män respektive kvinnor besvarat frågan. Alla kommentarer utom en om scenupplägget, scenografin etc. kom från kvinnor. Männen nämnde i högre utsträckning sången som det bästa med föreställningen. I övrigt kunde ingen

skillnad urskiljas mellan hur män och kvinnor besvarade denna fråga. Jag har inte kunnat se någon skillnad i hur vana respektive ovana besökare har besvarat denna fråga.

På vilket sätt tyckte du att bilderna på väggarna påverkade din upplevelse av föreställningen?

Förstärkte känslan och tillförde känslubeskrivningar
Förtydligade och gav mer förståelse för handlingen
Skapade en stämning och bidrog till helhetsintrycket
Gav föreställningen fler dimensioner och gjorde den mer levande

En stor majoritet av respondenterna talade i väldigt positiva ordalag om bilderna, framför allt nämndes att de gav en annan dimension till berättelsen, att det gjorde den mer levande samt att de förtydligade händelseförloppet. Ingen tydlig skillnad kunde urskiljas mellan *vana* och *ovana* besökare i svaren på denna fråga.

Många av respondenterna svarade att de tyckte att bilderna på väggarna gjorde upplevelsen starkare, att de tillförde känslubeskrivningar: "De förstärkte känslan påtagligt"; "Förstärkte känslan och gjorde upplevelsen större". Andra tyckte att bilderna förtydligade upplevelsen och gav hänvisningar till det som hände. Respondenterna talade också om att bilderna förhöjde upplevelsen på olika sätt, till exempel att de skapade en stämning och gjorde föreställningen mer levande, samt att de gav den fler dimensioner.

Bilderna på väggarna var "spännande" och "fascinerande", tyckte en besökare. "De påverkade min upplevelse på ett positivt och roligt sätt", förklarar en annan. Ett "konstnärligt tillskott" svarade en respondent, bilderna var "oerhört bra" och ökade intresset. En av respondenterna betonade att musiken och bilderna passade ihop. Bilderna gjorde föreställningen tidsbestämd och aktuell och "lättnade upp kopplingen till nyhetspressen". En besökare tyckte dock att texterna kunde ha varit långsammare och en av de ovana besökarna sa att bilderna förtog en del av hennes uppmärksamhet.

Tillförde bilderna något till berättelsen? Kan du ge exempel på när de tillförde något?

Gruppen av vana operabesökare nämnde i stor utsträckning att de abstrakta bilderna tillförde något till berättelsen, men de gillade även växlingen mellan konkreta och abstrakta bilder – mellan "livecam och rent fiktiva symbolbilder". De ovana operabesökarnas kommentarer handlade mer om pressuppbudet, löpsedlarna och rubrikerna. Men ett par personer nämnde istället att det framför allt var bilduttrycken och färgerna som tillförde något till berättelsen. De gav en starkare upplevelse och mer förståelse eftersom bilderna förtydligade storn. Skillnaderna mellan svaren i den vana respektive ovana gruppen var förutom detta inte stor. Nedan följer en sammanfattning av de åsikter och kommentarer som fördes fram från båda grupperna.

Det rädde alltså delade meningar bland respondenterna om de båda typerna av bilder som förekom i föreställningen. En grov uppdelning är att skilja på stämmningsbilderna, till exempel solnedgången, vägorna, taggarna och regnet och de mer dokumentära bilderna när journalisterna filmade samt löpsedlarna, rubrikerna och pensionsreklamen. Utöver dessa kategorier kommer projektionerna av sångarna på skärmarna som var en mix mellan stämmningsbilder och liveprojektioner.

Föreställningen blev mer spännande i och med bilderna och de gav mer liv och rörelse, tyckte respondenterna. En person beskrev det som "MTV-opera". Ett moment som gjorde intryck var när sångarna sjöng solo och samtidigt projicerades på skärmarna, till exempel "när Theas ansikte såg ut som en oljemålning". Ett annat exempel som en person beskrev är då Thea blev slagen och bilden frystes.

Bilderna ökade dramatiken, gav ett flöde och en klarare färgskala. "I början när jag såg allt det där röda tänkte jag på en livmoder som pulserar, då förstod man att det var sångarna på scenen som kom fram på skärmarna", uttrycker sig en person. En annan respondent höll med om att bilderna tillförde något, men att de i vissa fall blev övertydliga, som till exempel regnet och när det började blöda i taggarna.

En respondent tyckte dock att stämmningsbilderna inte gav tillräcklig ledning om handlingen och gillade dem därför inte. Medan andra var av motsatt åsikt och tyckte att bilderna gav en bakgrund, en miljö och en omgivning till berättelsen. Återigen uttrycker sig flera personer som att bilderna förstärkte känslan. Som exempel nämns pressuppbådet: "då kände man verkligen hetsen". Eftersom scenen var tom och det bara fanns catwalken och trapporna, behövdes det ett komplement, fastslår en respondent.

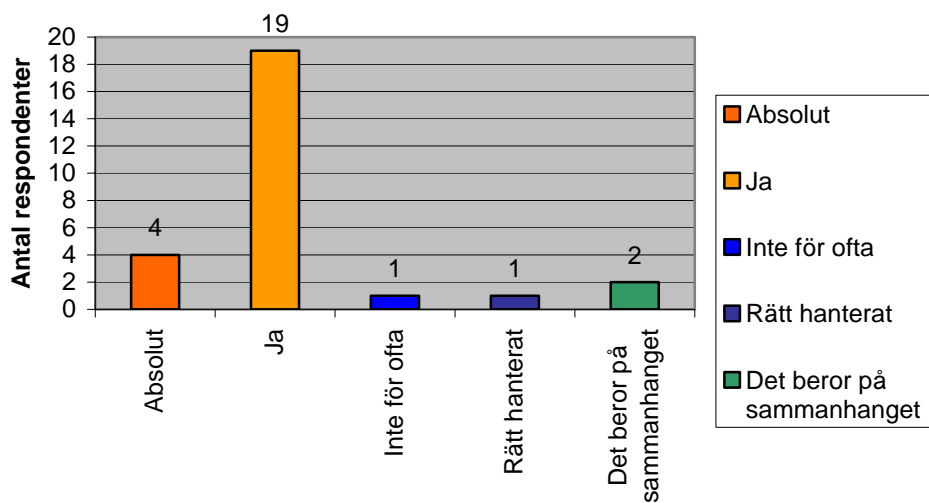
Var bilderna någon gång distraherande eller störande i din upplevelse av sången och musiken?

Nästan åtta av tio gav ett klart *nej* på den här frågan. Övriga tyckte att bilderna ibland splittrade uppmärksamheten och till viss del distraherade: " ... när de tonade fram och tillbaka. Då tillförde de inget utan distraherade bara."; " Pressbilderna och löpsedlarna, det var distraherande att läsa vad som stod."; "Nyheterna och det dagsaktuella. Till exempel när Aricia skulle på lyxkryssning, då blev det övertydligt – ett stilbrott."; " Vad skulle man kolla på? Juryn, alla människohuvudena."

En respondent tyckte att bilderna "överexponerades lite grann" eftersom de användes hela tiden. En ovan besökare trodde att hon möjligen kan ha missat något (men det var inget som hon tänkte på).

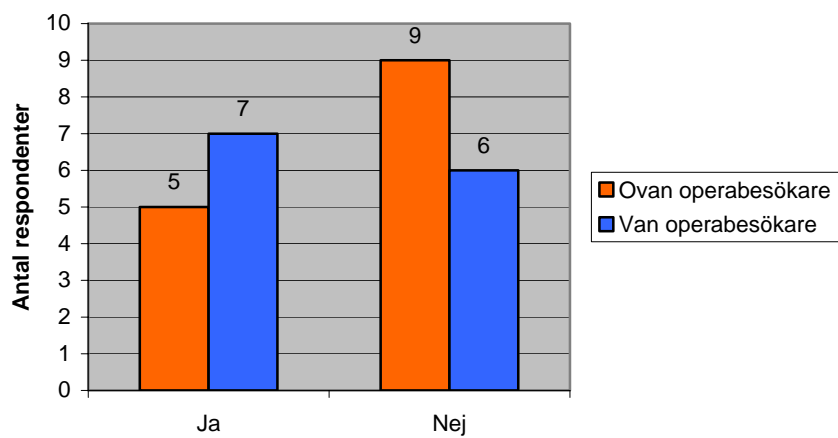
Tycker du att den här typen av stillbilder och rörliga bilder på väggarna skulle kunna användas i andra opera- och teaterföreställningar?

I stort sett alla respondenter svarade *ja* på frågan. Några få med en reservation för att det i så fall måste vara rätt hanterat och att det beror på sammanhanget. Figur 2 sammanfattar svaren i ett diagram.

Figur 2. Huruvida respondenterna tycker att bilder på väggarna kan användas i andra operasammanhang.

Kände du till innan föreställningen att det skulle vara bilder på väggarna?

Figur 3. Respondenternas kännedom om bilderna på väggarna innan föreställningen

Skulle du rekommendera andra att gå och se *Fedra*?

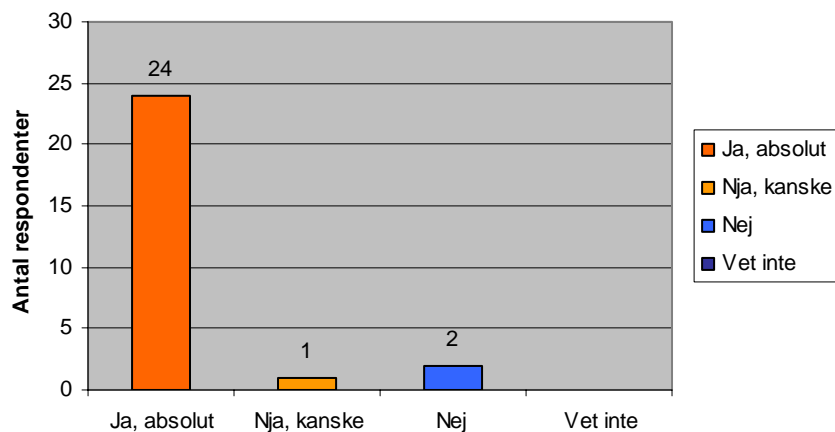

Bild 6. Respondenternas villighet att rekommendera föreställningen.

Fedra och odjuret

Om urvalet

Urvalet av barn som intervjuats är jämnt fördelat i åldrarna 9-12 år, dessutom har två åttaåringar, en trettonåring och en fjortonåring intervjuats. Naturligtvis skiljer sig barnens åsikter väsentligt åt beroende på ålder, men jag har ändå valt att inte dela upp resultatet eftersom det skulle bli alltför uppstyckat. 29 barn har intervjuats och utöver det har jag tagit del av 25 brev som elever från årskurs fem skickat till Folkoperan.

Vad tycker du var det bästa med föreställningen?

Det vanligast förekommande svaret på den frågan rörde odjuret. Ungefär en tredjedel av barnen tyckte att det bästa var när odjuret kom, när odjuret försvann i röken eller att döda odjuret – ”när odjuret skulle bort”. Lite färre personer tyckte att det bästa var ljusslingorna eller kombinationen av att hålla i ljusslingorna när odjuret försvann i röken. Några barn tyckte att allt var kul och ett par tyckte att det bästa var ”när damen pruttade”.

B

Följande är kommentarer som nämndes av ett barn vardera:

- "Bilderna på väggarna."
- "När odjuret tappade kniven på benet".
- "Roligt att de hade kort när Fedra shoppade. Prinsen fick en mobiltelefon, det var kul".
- "Den var inte så jättebra, det var förutsägbart".
- "När man fick ropa."
- "I början när Fedra tog den stora blomman".
- "När tjejen blev normal igen." (*Anm. Barnet syftar här på när Fedaras förtrollning hävdes*).
- "När kungen slogs."

Ingen ålders- eller könsrelaterad skillnad kunde urskiljas i svaren på denna fråga.

Kan du berätta lite om bilderna som var på väggarna?

En majoritet av barnen tyckte att bilderna var "bra" eller "häftiga". Tre av barnen tyckte att de var "väldigt bra", "fina" respektive "jättefina". Överlag gav barnen väldigt kortfattade och relativt neutrala svar, men några uttryckte sig mer fylligt: "Den första bilden var väldigt vacker med alla strålar. Det såg ut som bilderna åkte åt sidorna och zoomade in, det var häftigt."; "Jag gillade när man såg ett hus i bakgrunden och skogen var fin"; "Jag gillade bilderna på tjejen när hon rymde."; "Det häftigaste var när tjejen och killen var fången."

Ett barn tyckte att bilderna var förklarande.

Knappt hälften av barnen tyckte inte att bilderna var så bra eller att de var konstiga på något sätt. "Det var konstigt att man såg att det var filmat". (*Anm. Rec-symbolen som syntes då Aricia och Hip filmades*). Några hade kommentarer om hur bilderna (*Anm. projektionsdukarna*) var uppdelade: "Det var fem olika bilder som inte satt ihop."; "... Uppdelat i tre olika bilder och det var samma bild på alla skärmar. Det skulle vart en stor bild istället."

Ungefär hälften av dem som inte tyckte att bilderna var så bra mädde illa eller blev yra av dem. Alla dessa var killar i nio- tioårsåldern. "Jag mädde illa när jag tittade på dem. Det var så många bilder"; "Jag blev lite snurrig. Bilderna var likadana på alla skärmar, skulle vart olika."; "... det var obehagligt, jag blev snurrig."

Under en av dagarna när jag intervjuade hade Folkoperan besök av två praoelever som var 13 respektive 14 år gamla. En av dem var en frekvent operabesökare⁴ och uttryckte sig så här om bilderna på väggarna: "Smarta, bra, lätt att växla kulisser. Kul eftersom scenen var liten. Utspelade sig på två platser, till exempel då Aricia gjorde sig fri från handbojorna". Den andra praoeleven uttryckte sig så här: "Smart grej, behöver inte kulisser. Ibland förstod jag inte riktigt vad bilderna hade med teatern att göra. Till exempel glasögonen, förstod inte riktigt dess funktion. Motiven var konstiga ibland."

Förutom barnen som mädde illa av bilderna och de äldre praoeleverna, kunde ingen ålders- eller könsskillnad urskiljas bland svaren på frågorna.

⁴ Praoeleven på 14 år hade varit på opera 9-10 gånger.

Passade bilderna ihop med sången, musiken och det som sångarna gjorde på scen?

Nästan sju av tio barn svarade "ja" på frågan. Jag frågade då vid vilka tillfällen de tyckte att de passade bra ihop, svaren jag fick var ganska olika: "... när kungen skulle ut i krig och det var bilder på en skog."; "... speciellt när tjejen och killen var fångade."; "... när kungen såg monstret och drottningen."; "När prinsessan var fast."; "... när de trodde att kungen var död."; "... när Fedra handlade presenter."; "... när Fedra shoppade och drog i apparaten. Allt passade ihop."; "Ja, men lampan som stod och blinkade fattade jag inte.". Två barn tyckte att bilderna passade "sådär" ihop med sången, musiken och agerandet: "Den första bilden som kom då Fedra plockade blommor passade."

Tre barn tyckte att bilderna och resten inte passade ihop hela tiden, utan bara ibland: "I början passade de ihop. Jag fattade inte när de hade bojor på sig."; "Ibland. När tjejen satt i fångelset. När hon födde odjuret passade det inte."; "... glasögonen förvirrade. Vad var de till för?".

Två barn svarade "nej" på frågan huruvida bilderna passade ihop med resten, varav den ena tyckte att enda gången de passade ihop var när kungen satte på sig glasögonen.

Hur tyckte du att det var att vara med och döda odjuret?

Nästan alla barn gillade den sista scenen då de fick vara med och döda odjuret.

Drygt en tredjedel svarade att det var "kul" eller "roligt" att döda odjuret: "Skojigt, man kände sig som en hjälte själv."; "Kul, alla var med!"; "Coolt".

Knappt en tredjedel svarade att det var bra: "Bra gjort. Det var spännande när röken kom."; "Bra, gärna mer sånt."; "Bra, kul grej."

Ett fåtal tyckte inte att det var lika bra: "Inte bra, det blev för mycket"; "Jag var inte riktigt med, jag visste inte sen innan vad man skulle göra. Det var bra att man fick vara med. Lite väl sötsliskt slut." En person tyckte att det var lite läskigt.

Ingen ålders- eller könsrelaterad skillnad kunde urskiljas i svaren på denna fråga.

5. Inskickat material

25 barn i årskurs 5 skickade in var sitt brev till Folkoperan där de har skrivit vad de tyckte om *Fedra och odjuret*. Åsikterna som barnen framförde i breven har jag sammanfattat nedan.

Vad var bra?

Många av barnen i klassen tyckte att musiken, orkestern och skådespelarna var bra. De flesta tyckte även att bilderna på väggarna var coola och häftiga. Däremot tyckte ungefär hälften att föreställningen var barnslig och borde rekommenderas till lägre åldrar (svaren varierar mellan

5-10 år). En klar majoritet tyckte att det var svårt att höra vad skådespelarna sjöng, speciellt Fedra. Några tyckte att operan var tråkig och dålig och de skriver att de somnade under föreställningen. Den dominerande uppfattningen i klassen är ändå att föreställningen var ganska bra. Barnen berömmar kostymerna som de tyckte var välgjorda och passande, några har också skrivit att de tyckte handlingen var bra. Ljusslingorna var någonting som uppskattades av de flesta, men klagomål framförs att slingan i en rad inte fungerade.

Bilderna på väggarna

I stort sett alla barn i klassen har skrivit någonting om bilderna på väggarna, det mesta i väldigt positiva ordalag. Barnen kallar bilderna till exempel "videoeffekterna", "projektorbilderna" eller "filmerna": "Det häftigaste var projektorbilderna." Jag har dock valt att även i fortsättningen benämna dem *bilderna på väggarna*.

De allra flesta barnen tycker att bilderna på väggarna var coola, roliga eller häftiga. En del tyckte också att det var roligt att det var moderna föremål som till exempel mobiltelefoner och Visakort med på scen och på bilderna. Några barn har skrivit att de tyckte bilderna var "tråkiga och roliga", däremot har de inte angett något skäl till varför.

Några har anmärkt på att det var överkligt med till exempel glasögonen, plånboken och vapenammunitionen. Någon tyckte att det var ett kul grepp, medan andra tyckte att det var konstigt eftersom det inte kändes som medeltid då. Någon tyckte att det skulle ha behövts andra kläder och ljus för att få den "riktiga medeltidskänslan". Ett par stycken tyckte att det var konstigt med den röda lampan som blinkade i hörnet av bilden (*Anm. REC-symbolen*) och att den borde tas bort. Det var flera som inte förstod meningen med kungens glasögon. Ett barn tyckte att det var konstigt att det var tre månar (en på varje skärm). (*Anm. Några barn tänkte inte på att det var skärmar runt om, det upplevde det som tre skärmar*).

Närheten till scenen och scenens avlånga utformning upplevdes som häftigt och roligt. Någon tyckte dock att det var "lite tråkigt att scenen aldrig ändrades". Ljussättningen berömdes också, liksom scenografin.

6. Sångarna

Hur kändes det att agera på en tom scen?

Sångarna var överens om att det inte var något problem att agera på en tom scen, flera av dem var dessutom vana vid det sedan tidigare och tänkte inte alls på det. Några poängterade att scenen faktiskt inte var tom – de hade ju sina motspelare och publiken runt omkring. Tre av sångarna tyckte rentav att det var skönt med en tom scen så att man kunde "koncentrera sig på väsentligheterna". Som en annan sångare uttrycker det: "Det känns bra, rent. Jag ägnar mig åt spelet istället. Det finns inget annat att göra än själva spelet". Rummet känns naket, så flera av sångarna, "du kan inte gömma dig, utan tvingas tänka på varenda gest".

En av sångarna förklarar att rekvisitan inte spelar någon roll, det speciella är att ha publiken runt sig, vilket kräver att man är extra noga med texten och att spela för hela publiken. En

annan tyckte att det gick bra, men att det ofta underlättar att ha lite saker på scen – om inte annat för att publiken ska hänga med.

Hur upplever du att bilderna på väggarna bidrar till föreställningen som helhet?

Vissa av sångarna tyckte att det var svårt att svara på denna fråga utifrån ett rent "skådespelarperspektiv". Alla upplevde att bilderna påverkade publiken, men att de aldrig eller sällan själva kunde tillåta sig att titta på bilderna eller "ta in" dem i sitt spel. "Jag spelar inte mot väggen någon gång, utan har den mer som en bakgrund. Jag är en del av väggen", säger en av sångarna. "Jag tar in dem ytterst lite själv i mitt spel", förklarar en annan.

Hur mycket sångarna använde bilderna berodde mycket på vilka roller de spelar och hur scenerna var regisserade. "När jag är på scen tillsammans med andra kan jag ju inte titta på bilderna. Har hjälp av dem i de scenerna när jag är själv på scenen. Då spelar jag mot väggarna."

"Man har någonting att spela mot, en extra person på scen att ta in", "De kan förstärka en sinnesstämning, vilket är positivt". Man får en känsla att jobba utifrån, en stämning som man väljer själv, förklarar en av sångarna. " ... Ibland känns det väldigt häftigt och ibland stjal det lite väl mycket från mig och publikens uppmärksamhet. Publiken tittar förbi en. Men huvudsakligen är det kul och nytt."

Kan du gradera upplevelsen av hur mycket bilderna bidrar (på skalan inget alls, lite, ganska mycket eller mycket)?

De flesta av sångarna tyckte att bilderna bidrog *ganska mycket* till föreställningen som helhet. Övriga tyckte att de bidrog *mycket* till föreställningen. En av sångarna tyckte inte att han kunde avgöra det.

"Bilderna förklarar ju skeendet på scenen, skapar en stämning. Det är svårt att låta bli att titta!"; "Jag tycker att de är vackra och att de hjälper till att skapa en helhet, funkar bra"; "Det är ju de som blir scenografin. De markerar rummet i form av en känsla. De är mer till för publiken, jag spelar inte mot dem."

I vilken utsträckning distraherar eller stör dig bilderna?

Majoriteten svarade *inte alls*, det vill säga de stördes eller distraherades inte av bilderna över huvudtaget. Resterande tredjedel tyckte att bilderna distraherade *lite*, antingen för att det var svårt att låta bli att titta eller för att de "tog fokus från mötet mellan människor". Sångaren ger som exempel det första mötet mellan Fedra och Hip, där tycker hon att bilderna och agerandet skulle ha gått mer hand i hand eftersom det är ett så laddat möte.

Upplivede du bilderna annorlunda beroende på vilken roll du spelade?

Två av sångarna jag intervjuade spelade två roller under olika perioder av uppsättningen. En av dem upplevde inte bilderna annorlunda beroende på vilken roll hon spelade, hon tänkte helt enkelt inte på det. Den andra förklarade att när hon gjorde kör så kunde hon "spegla sig" mer i bilderna: "Till exempel på kontoret kunde jag använda känslorna från bilderna, till exempel designen och reklamfilmen". I sin andra roll (One-one) använde hon inte bilderna.

Ditt agerande på scen påverkade ju hur bilderna på väggarna såg ut i vissa scener (med hjälp av rörelsekameran). Hur upplevde du detta?

Ungefär hälften av sångarna påverkades inte känslomässigt av att bli projicerade på detta sätt, utan upplevde det som något de var tvungna att ta hänsyn till i sitt agerande: "Jag upplevde det som någonting man måste anpassa sitt rörelseschema efter, så att det blir någon effekt.";

"Kan tänka mig att publiken upplever det som häftigt. För en själv kan det bli en last. Jag måste röra mig på ett speciellt sätt. Men det är bra ändå för publikens skull och det är det viktiga.". Några av dem var lite mer kritiska mot kameratekniken och tyckte att det var svårt att motivera rörelserna: "Jag måste tänka, du måste röra dig hela tiden annars blir det inget. Det kan vara svårt att motivera. Krävdes en extra repetition."; "Rörelserna funkar inte riktigt sceniskt därför att rörelserna inte är befogade. Man rör armarna upp och ner."

Några sångare tänkte däremot inte på att de blev projicerade: "Tänker inte på dem. Inget konstigt, spelar som vanligt."; "... jag gör bara den instruerade rörelsen."; "Jag tänker inte alls på det. Gör en befogad rörelse."

Sedan fanns det några sångare som faktiskt tyckte att projiceringen gav dem själva någonting: "En förstärkning av sinnesstämningen, väldigt fint. Ett exempel är Thes scen, men mest i min och Aricias sista scen. Man hade säkert kunnat göra mer av det. Ganska stillastående, kunde snurra mer."; "Vi skulle vara väsen, fantomer, inte fysiska varelser. Det är en förhöjning, men jag ser inte hur jag ser ut givetvis."; "Jag får impulser som jag kan ta vara på. När jag till exempel sjunger om min son är det till stor hjälp. Hämtar mycket impulser. Menar inte bilderna på mig själv, utan rubrikerna. De ingår väldigt medvetet i regin, förstärker."

Hur kändes det att bli filmad i scenerna med journalisterna?

"Jag tänker inte så mycket på det" var det absolut vanligaste svaret. Flera sångare betonade att de inte tittar på projektionerna, utan jobbar sceniskt och koncentrerar sig på journalisterna som intervjuar dem. Några nämnde dock att det faktum att de blir uppförstorade i närbild på skärmarna gör att ansiktsuttrycket blir än viktigare. Ulrika Mjörndal som spelar Fedra förklarade att det är det enda tillfälle då hon ser sig själv på väggen: "Jag ser mitt huvud stort och kan därför förstärka vissa grejer. Sådana möjligheter har man sällan". "Det blev ytterligare något att ta hänsyn till, men som en kul grej, jag fick öva in det", förklarar en annan sångare. Vissa sångare utgår endast från det de vill förmedla, medan andra använder bilderna som en spegel.

Har din medvetenhet om bilderna förändrats allt eftersom du sjungit i fler föreställningar under varen?

Majoriteten av sångarna tyckte att deras medvetenhet om bilderna hade förändrats, de allra flesta tyckte att de upptäckte fler detaljer eller utvecklade sitt förhållningssätt till bilderna:

”I början fattade jag inte vad det var för bilder bakom mig... Sen upptäckte jag att gud det är ett stort hav bakom mig!”; ”Jag ser fler saker. Testar ju allt eftersom jag blir mer medveten om vissa saker ”; ”Ja efter ett tag så ser man dem inte alls. Får ett vidseende, så nu vet jag tydligare när jag är i bild. Man är van vid detta vidseende eftersom man ska se dirigenten.”

En av sångarna tyckte däremot precis tvärtom: ”Nej jag lägger snarare märke till dem mindre, jag vet vad som ska komma. Under repetitionstiden var jag väldigt nyfiken på bilderna”. Hon förklarar också att hon lärde sig hur de klippte under repetitionerna och då kunde anpassa detaljer som att byta hand om hon sett att handen skuggat något på bilden.

Två av sångarna tyckte inte att deras medvetenhet förändrats alls.

Skulle du vilja sjunga i andra uppsättningar som använder den här typen av stillbilder och rörliga bilder på väggarna?

Alla sångare skulle vilja sjunga i andra uppsättningar med bilder på väggarna. Flera var väldigt positiva och entusiastiska inför tanken: ”Absolut. Synd att man inte kan se det. Det är svårt att få en uppfattning om hur det ser ut”; ”Ja absolut, roligt sätt att tillföra nya perspektiv och dimensioner”; ”Ja hela konceptet är jättespännande. Absolut. Jag är väldigt intresserad av vad man kan göra”. En sångare var mer försiktig i sina uttalanden och funderade på i hur stor omfattning bilderna borde användas: ”Kanske kan de användas mer sparsamt?” En annan trodde att konceptet säkert kunde utvecklas också.

Övriga kommentarer

”Det är en spännande form, framförallt direktkameran”, säger en av sångarna. Hon hade också reflekterat över att vi är så tv-vana idag så att rörliga bilder på en duk är ”magiska”, vilket leder till att publiken tittar mer på duken. ”Jag märker inte det när jag själv agerar och är i centrum, men om jag betraktar publiken ser man att de tittar på väggen istället för på det verkliga skeendet ibland. Kanske kunde det vara mer kompletterande skeenden och att man filmar vinklar som man inte kommer åt annars”, säger hon.

”Det är roligt att blanda in olika konstarter, men det viktiga är att få det till en föreställning”, tyckte en av sångarna. ”Det kändes inte som att det fanns en konstnärlig ledare för bilderna. Ibland hade regissören inte tid att titta på skådespelarna eftersom han tittade på bilderna, det tog kraft ifrån det andra. Nästa gång kanske man borde ha en regissör för bilderna och en för resten?”. ”Det är jobbigt om det tar tid från det som är viktigare. Det fanns farhågor om att mycket tid skulle gå till teknisk apparatur. Men det var inte så farligt, det blev inte så”, säger en av sångarna avslutningsvis.

7. Diskussion

Fedra

Den virtuella scenografin i *Fedra* gav mycket positiva reaktioner från den vuxna publiken i alla åldrar. De tyckte att bilderna var vackra och välgjorda samt att de förstärkte och fördjupade upplevelsen av föreställningen. Den moderna vinklingen av operaföreställningen där handlingen till stor del förlagts till media, kan vara en av anledningarna till den positiva kritiken av bilderna. Inslagen av modern medieteknik upplevdes stämma väl överens med handlingen och det tror jag är en av förutsättningarna för att lyckas med ett sådant nytt och annorlunda scenografiskt grepp. En annan förutsättning tror jag är att bilderna som används är omsorgsfullt och skickligt producerade och valda, vilket teamet bakom *Fedra* visat utmärkt exempel på. Tekniken i föreställningen var i stort sett transparent (osynlig) och det tror jag också är viktigt för att bevara publikens känsla av närvaro i föreställningen.

Svaren från de ovana operabesökarna, särskilt de som var på opera första gången, indikerar att det är svårare för en ovan besökare att "ta in" både det som händer på scenen och bilderna på väggarna. Jag tror inte att scenografin ska anpassas efter dessa besökare, utan jag tror att det till stor del handlar om att vänja sig vid opera som konstform. Jag skulle beteckna bildspråket i *Fedra* som relativt tydligt och denna tydlighet verkar löna sig med tanke på att så många svarade att bilderna var bra därför att de förtydligade handlingen.

Även sångarna var positiva till den nya scenografin, med vissa förbehåll – i vissa fall tog bilderna på väggarna fokus från mötet mellan människor tyckte de. Producent och regissör måste göra noggranna avvägningar om i vilken utsträckning bilderna ska användas. I framtida produktioner tror jag att det är viktigt att ta hänsyn till förutsättningarna som jag nämnde ovan och framför allt att se till att sången, musiken, skådespeleriet och bilderna går hand i hand och bildar en enhetlig föreställning. Min slutsats är att användningen av projicerade bilder i opera- och teaterscenografi visserligen kanske inte passar i alla uppsättningar, men definitivt är här för att stanna.

Fedra och odjuret

Mest utmärkande i utvärderingen av scenografin i *Fedra och odjuret* är att föreställningen riktar sig till en alltför bred målgrupp. De äldre barnen tycker att föreställningen är barnslig och de yngre verkar ha svårt att ta in bilderna på väggarna samtidigt som sången och agerandet. Min slutsats är att man gjort det alltför svårt för sig genom att rikta sig till sjuåringar och tolvåringar i samma föreställning. Resultatet av min utvärdering är därefter, barnen tycker i många fall att bilderna är fina, coola och häftiga, men de är skeptiska mot flera saker. Till exempel ifrågasätter de att ha så många skärmar och att använda bilder som gör avsteg från den övriga miljön och tidsanda *Fedra och odjuret* utspelar sig i. Man kan också fråga sig om bilderna håller lika hög kvalitet och kompletterar handlingen på ett lika konsekvent sätt som i *Fedra*. I så fall kan detta faktum vara en av anledningarna till att barnen inte är lika odelat positiva som de vuxna i sin attityd till bilderna. För de yngre barnen kanske regissören borde överväga att låta handlingen utspela sig omväxlande på projektdukarna och på scen för att behålla barnens intresse. Speciellt de yngre killarna

verkar tycka att det är obehagligt med flera projektdukar, så en idé kan vara att begränsa sig till en skärm eller att endast ha miljöbilder på flera dukar. Många av barnen i den femteklass som skickat brev till Folkoperan hade svårt att höra vad sångarna sjöng, kanske skulle skärmarna även kunna användas till textning av sången så att det blir lättare att hänga med.

Vid en jämförelse av resultatet från mina intervjuer och sammanställningen av de brev som barnen själva skrivit och skickat till Folkoperan, framgår det tydligt att barnen hade mer negativ kritik när de själva fick skriva om föreställningen. Om detta beror på att barnen som jag intervjuade ville svara "rätt" eller att barnen som skickat in svaren har påverkat varandra i den riktningen efter föreställningen, är svårt att avgöra. Troligen är det en kombination av båda delarna. Jag intervjuade ett urval av fem-sex barn från samma klass efter varje föreställning och i många fall var det läraren som gjorde urvalet. Detta faktum kan också ha påverkat resultatet.

Bilagor

FRÅGEFORMULÄR 1

Utvärdering av *Fedra*

Jag håller på och utvärderar föreställningen du just såg, Fedra. Skulle jag kunna få ställa några frågor till dig om vad du tyckte om föreställningen? Det tar ett par minuter. (Du är helt anonym).

1. Vad tycker du var det bästa med föreställningen? (Delar, helhet)

2. Hur ofta går du på opera? (Inte bara Folkoperan)

Första gången idag < 1 gång/år 1 gång/år 2-3 ggr/år > 2-3 ggr/år

3. På vilket sätt tyckte du att bilderna på väggarna påverkade din upplevelse av föreställningen?

Tillförde de något till berättelsen (samt sången och musiken)?

Kan du ge exempel?

Var de någon gång distraherande/störande i din upplevelse av sången och musiken?

Kan du ge exempel?

4. Tycker du att den här typen av stillbilder och rörliga bilder på väggarna skulle kunna användas i andra opera- och teaterföreställningar?

5. Kände du till innan föreställningen att det skulle vara bilder på väggarna (istället för mer traditionell scenografi)?

6. Skulle du rekommendera andra att gå och se *Fedra*?

Ja, absolut Nja, kanske Nej Vet inte

Om nej, varför inte?

Kvinna Man

Ålder?

FRÅGEFORMULÄR 2

Utvärdering av *Fedra och odjuret*

Skulle jag kunna få ställa några frågor om vad du tyckte om Fedra och odjuret?

Vad tycker du var det bästa med föreställningen?

Har du varit på opera förut?

Om ja, hur många gånger?

Kan du berätta lite om bilderna som var på väggarna?

Kan du berätta om när bilderna inte passade ihop med sången, musiken och det som skådespelarna gjorde?

Hur tyckte du att det var att vara med och döda monstret? ("Odjuret ska bort!")

Ålder

Kille/Tjej

Tack så mycket för att ni var med!

FRÅGEFORMULÄR 3

Utvärdering av *Fedra* – Frågor till sångarna

1. Namn:

2. Hur kändes det att agera på en tom scen?

3. Hur upplever du att bilderna på väggarna bidrar till föreställningen som helhet?

Kan du gradera upplevelsen?

Bilderna tillför...

Inget alls Lite Ganska mycket Mycket

Bilderna distraherar/stör...

Inget alls Lite Ganska mycket Mycket

3 b. (Till Ulrika Skarby och Yvonne Östlund) Upplevde du bilderna annorlunda beroende på vilken roll du spelade?

4. (Se lista) Ditt agerande på scen påverkade ju hur bilderna på väggarna såg ut i vissa scener. Hur upplevde du detta? (Positivt/negativt?)

4 b. Hur kändes det att bli filmad av journalisterna?

5. Har din medvetenhet om bilderna förändrats allt eftersom du sjungit i fler föreställningar under våren?

6. Skulle du vilja sjunga i andra uppsättningar som använder den här typen av stillbilder och rörliga bilder på väggarna?

Ålder?

Tack för din medverkan!